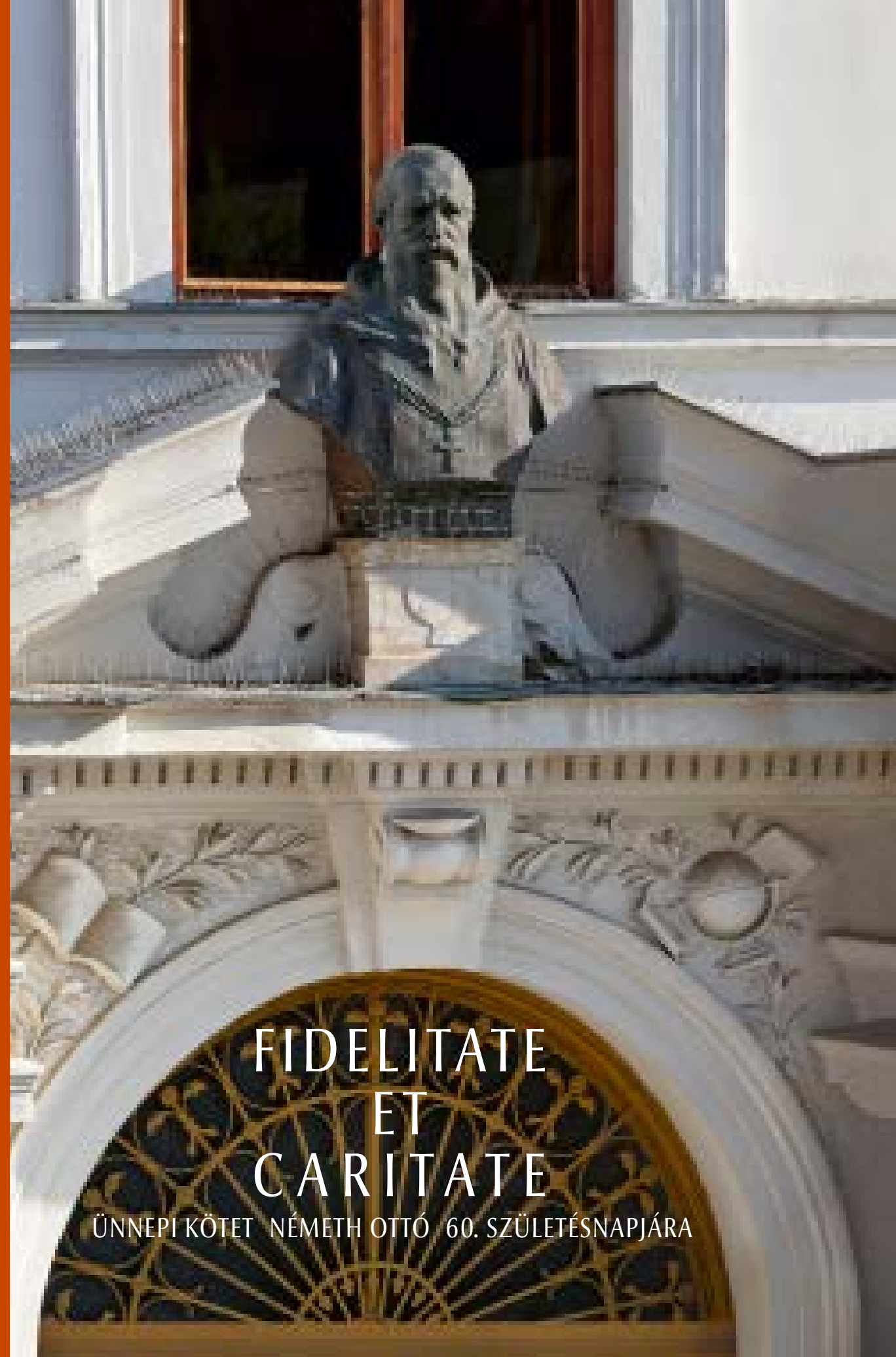

Mindannyian keressük az állandóságot. Az emberi logikát feledve állhatatosan kitartunk. Az állhatatoság megpróbáltatás gyümölcse és tökéletességre vezet. Csak nagylelkűség és türelem kell. Nagylelkűség, hiszen más emberek és önmagunk elviseléséről van szó. Ezt csak reménykedve lehet. Várva a világosság napját, remélve, hogy minden bajtól szabadulunk. Mert reményünk ugyan láthatatlan, de örök. Állandó. El nem múló jelen, mint az Isten. Talán ezért keressük az állandóságot a földön. Ezért jelent sokat egy hűséges barát, mert tudjuk, örökké az. Ezért fontos egy hivatását komolyan vevő tanár, mert ugyan évek óta nem kerestük, de tudjuk, hogy még mindig ugyanabban az iskolában teszi ugyanazt, mint egykor velünk, értünk. Ezért megnyugtató egy szerzetesi szoba, hová bármikor benyithatunk, egy gyóntatószék a lelkievezetővel, egy falusi plébánia az ott megöregedett pappal. Állandóságukkal Isten örök jelenét közvetítik. A vég nélküli idő tükröi ők. Németh Ottó tanár úr 1985 óta képviseli ezt az állandóságot a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnázium magyar-történelem szakos tanáraként. Sok-sok generáció tanított, minket szerkesztőket is három különböző időszakban. Ezzel a barátai, tanítványai, kollégái írásából összeállított kötettel köszöntjük 60. születésnapja alkalmából. Kívánjuk, hogy lelje örömét ebben a könyvben, és továbbra is Hűséggel és szeretettel (*Fidelitate et caritate*) tudjon élni, ahogy a Tanár Úr által is nagyra tartott Boldog Batthyány-Strattmann László jelmondata szól.

FIDELITATE
ET
CARITATE

FIDELITATE
ET
CARITATE

ÜNNEPI KÖTET NÉMETH OTTÓ 60. SZÜLETÉSNAPIJÁRA

FIDELITATE
ET
CARITATE

ÜNNEPI KÖTET
NÉMETH OTTÓ
60. SZÜLETÉSNAJÁRA

FIDELITATE ET CARITATE

ÜNNEPI KÖTET
NÉMETH OTTÓ
60. SZÜLETÉSNAPJÁRA

Támogató

MAGYAR MŰVÉSZETI AKADÉMIA

Szerkesztés: JAKAB GÁBOR • NÉMETH MIKSA OSB • RÉTFALVI BALÁZS
Grafikai tervezés, képszerkesztés ©VERTEL BEATRIX • ÁRGYÉLUS GRAFIKAI STÚDIÓ KFT.
Nyomdai előkészítés ©ÁRGYÉLUS GRAFIKAI STÚDIÓ KFT.
Tárgy- és helyszíni felvételek ©PÜSPÖKI APOR • APLI DESIGN KFT.

Szerkesztette
JAKAB GÁBOR
NÉMETH MIKSA OSB
RÉTFALVI BALÁZS

Kiadja az ÁRGYÉLUS KIADÓ • SZENT MÓR BENCÉS PERJELSÉG
Felelős kiadó: SÁRAI-SZABÓ KELEMEN OSB perjel

Példányszám: 300

A nyomdai munkálatokat a VIRTUÓZ KIADÓ ÉS NYOMDAIPARI KFT. végezte.

ISBN 978-963-89431-7-0
Minden jog fenntartva.

ÁRGYÉLUS KIADÓ • SZENT MÓR BENCÉS PERJELSÉG
GYŐR • 2021

TARTALOM

ELŐSZÓ A SZERKESZTŐK	7	MEDGYESY S. NORBERT A patrióta iskola-színház koronázási példázatai	141
KÖSZÖNTŐ TÓTH KONSTANTIN OSB	9	MIHÁLYI JEROMOS OSB Homília a 2020-as öregdiák-találkozó szentmiséjén	159
KÖSZÖNTŐ SZIJJÁRTÓ PÉTER	11	MOLNÁR ZSOLT Helyzetjelentés a Czuczor Gergely Bencés Gimnázium Herbáriumának rendezéséről	163
CSÉCS TERÉZ Gazdászat és romantika: versek egy gazdászati tankönyvben	13	NEMES GÁBOR Biagio Martinelli pápai szertartásmester naplójának magyar vonatkozású bejegyzései (1519–1525)	169
CSÓKA GÁSPÁR OSB „Adj időt az olvasásnak, a bölcsesség kútja ez”	21	NÉMETH ANITA Az „úri középosztály” értékrendje a dualizmuskori illemtankönyvek tükrében	183
CSONKA ISTVÁN Latinoktatás Magyarországon az 1920-as években	25	NÉMETH MIKSA OSB A győri bencés (egykor jezsuita) refektórium	199
DÉNESI TAMÁS Rómából Pannonhalmán át Esztergomba	35	PANYKÓ JÁNOS A fizikaszertár hűvösében	211
DÖMÖTÖR MIHÁLY Teleki Pál munkássága a magyar földrajztudomány tükrében	51	PERGER GYULA „Nincs még tizenhárom!”, avagy a versbe szedett Habsburg-átok	217
HATOS PÁL Márai Sándor a nyúli szőlőkben	63	PONGRÁCZ ATTILA Márai Brazíliában	231
HORVÁTH JÓZSEF A győri bencés főgimnázium önképzőkörének Remény című lapjáról	67	RÉTFALVI BALÁZS „Helyesebb volna átmennem tudományos pályára”	239
JAKAB GÁBOR Giesswein Sándor pályakezdése, a Dunántúli Hírlap szerkesztése	79	SCHMATOVICH JÁNOS A papi szolgálatvállalás nagy merészsége	251
KISS TAMÁS Egy kódex nyomában: a Burgundi Biblia	95	TÓTH KONSTANTIN OSB „A május-i felvonuláson az iskola részt vett, valamint az úrnapi körmeneten is”	257
KOHÁN MÁTYÁS Tájszólásba rejtett geopolitika	105	VAJK ÁDÁM Pápoci Miklós deák, Győr királyi város bírása	267
LUKÁCSI ZOLTÁN Ha a lexikon csődöt mond...	119	KÉPJEGYZÉK	273
MARTOS LEVENTE BALÁZS „Ezért aztán kiküldte őt az Úr Isten az Éden kertjéből...”	129	NÉVMUTATÓ	277
		A KÖTET SZERZŐI	287

ELŐSZÓ

Mindannyian keressük az állandóságot. Az emberi logikát feledve állhatatosan kitartunk. Az állhatatosság megpróbáltatás gyümölcse és tökéletességre vezet. Csak nagylelkűség és türelem kell. Nagylelkűség, hiszen emberek és önmagunk elviseléséről van szó. Ezt csak reménykedve lehet. Várva a világosság napját, remélve, hogy minden bajtól szabadulunk. Mert reményünk ugyan láthatatlan, de örök. Állandó. El nem múló jelen, mint az Isten. Talán ezért keressük az állandóságot a földön. Ezért jelent sokat egy hűséges barát, mert tudjuk, örökké az. Ezért fontos egy hivatását komolyan vevő tanár, mert ugyan évek óta nem kerestük, de tudjuk, hogy még mindig ugyanabban az iskolában teszi ugyanazt, mint egykor velünk, értünk. Ezért megnyugtató egy szerzetesi szoba, ahová bármikor megnyithatunk, egy gyóntatószék a lelkivezetővel, egy falusi plébánia az ott megöregedett pappal. Állandóságukkal Isten örök jelenét közvetítik. A vég nélküli idő tükrei ők.

Németh Ottó tanár úr 1985 óta képviseli ezt az állandóságot a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnázium magyar-történelem szakos tanáraként. Sok-sok generációt tanított, minket szerkesztőket is három különböző időszakban. Ottó tanár úr így fogalmazta meg ezt az állandóságot és dinamikát a tavalyi online nyíltnapon:

„...némi rálátásom, tapasztalatom van, lehet arról, hogy milyen értékeket, milyen minőségeket tudunk mi az érdeklődő fiataloknak felmutatni. Kezdjük a múlttal, a régmúlttal! Óriások nyomában járunk! Ez a talán bombasztikus mondat mit is takar? Először is közel 400 esztendő. Nagyszerű nevet. Itt van például Pray György, a jezsuita történetíró, aki iskolánk jogelődjének volt a tanára, a professzora. Nélküle nincs magyar történetírás. Vagy ott van a diák: látjuk magunk előtt Sajnovics János kisdíákot, aki itt tanulja a professzoroktól a nyelvészetet, a retorikát, a csillagászatot. Ő lesz az, aki majd a magyar és a lapp nyelv hasonlóságát először megsejti és le is írja. Aztán később a bencés korszakban Batthyány Lajos vagy Deák Ferenc szintén az atyáktól, a bencés professzor uraktól tanulta a históriát. Ez a közel 400 esztendő a stabilitás! Egy biztos keret, ami kötelez minket!

És mi az, ami most, a jelenben észrevehető? Egy nagyon szerencsés ötvözetet, egy nagyon szerencsés kiegészítést látok, ha rápillantok a tanári kollégiumra. Miért? Látom először is a fiatalok dinamikáját, a fiatalok lelkesedését; ezt igazán jótékonyan egészíti ki az idősebbek megfontoltsága. Aztán látom a figyelmet, a figyelmességet, amit a kollégák – és talán jómagam is – a fiatalokra, a diákokra irányítanak. Azt gondolom tehát, hogy a legjobb értelemben vett konzervatív gondolkodás kiegészül a legmodernebb, legfrissebb hozzáállással és szakmaisággal. Ezek alapján kívánom számotokra, hogy (...) legyetek részei ennek a közösségnek!”

Ezzel a barátai, tanítványai, kollégái írásaiból összeállított kötettel szeretnénk kifejezni hálánkat 60. születésnapja alkalmából. Kívánjuk, hogy lelje örömét ebben a könyvben és továbbra is *Hűséggel és szeretettel (Fidelitate et caritate)* tudjon élni, ahogy a Tanár Úr által is nagyra tartott Boldog Batthyány-Strattmann László jelmondata szól.

Isten éltesen még nagyon sokáig Tanár úr!

A Szerkesztők

RÉTFALVI BALÁZS

»...HELYESEBB VOLNA ÁTMENNEM TUDOMÁNYOS PÁLYÁRA«

Kertész István római magyar követ 1947-es lemondása

Kertész István (1904–1986) az 1945 utáni magyar diplomáciai kar egyik legkiválóbb, polgári, konzervatív szemléletű tagja volt. Életpályája sok kortársához hasonlóan az ígéretesen induló hazai karrier ellenére csak a kényszerű emigrációban teljesedhetett ki a kommunista diktatúra térnyerése miatt. A párizsi béketárgyalásokon végzett tevékenységét és helytállását a kései utókor ismerte csupán el és emelte ki a feledés homályából. Követi tisztségéről és külügyminisztériumi állásáról lemondó levele 1947 vészterhes nyarának és őszének értékes kordokumentuma, amely egy tapasztalt diplomata szemszögéből világít rá Magyarország szovjetizációjának tragikus folyamatára.

Kertész István 1904. április 8-án Putnokon született. 1922-ben érettségizett Rimaszombatban, majd Budapesten a jog-és államtudományi karon folytatta tanulmányait, ahol 1926-ban szerzett diplomát. Hamarosan elnyerte az Institut des hautes études internationales ösztöndíját, amelynek segítségével Párizsban nemzetközi jogi és diplomáciatörténeti tanulmányokat folytatott. 1928-ban Hágában a Nemzetközi Bíróság akadémiai szemináriumának hallgatója volt, majd hazatérve a budapesti törvényszék joggyakornokaként dolgozott. 1931-ben tette le az összevont bírói és ügyvédi szakvizsgát. 1931-től a külügyminisztérium munkatársa lett és tíz éven át titkárként dolgozott annál a bizottságnál, amely a magyar kormányt képviselte a Hágai Nemzetközi Bíróságnál. 1935-ben a Rockefeller-alapítvány ösztöndíjával amerikai tanulmányútra ment, melynek során megfordult Oxfordban, a Yale egyetemen és Genfben. Rendszeresen publikált diplomáciai tanulmányokat elsősorban amerikai témákban és a magyar szakirodalomban úttörő nemzetközi jogi monográfiát írt *Az állam nemzetközi felelőssége címmel*.¹

1941-ben bevonták a magyar külpolitika stratégiai tervezésébe, és tanácsadóként háttéranyagokat készített a háborúból való kimaradás esélyeiről, továbbá a környező államokkal való megbékélés és kiegyezés lehetőségeiről. 1942-ben a bukaresti magyar követség első titkárának nevezték ki, 1943-tól pedig a külügyminisztérium politikai osztályán a Békeelőkészítő Osztály munkatársa lett. Szegedy-Maszák Aladárral, a politikai osztály vezetőjével együtt dolgoztak a háborúból való kilépés, a nyugati hatalmakkal való titkos kapcsolatfelvételek előkészítésén és a magyar béketervek kidolgozásán. Békekoncepciójukban a háború utáni Közép-Európát Duna-menti demokratikus államok konföderációjaként képzelték el sok emigráns politikushoz hasonlóan. A terveket kezdetben a brit külügyminisztérium és a washingtoni State Department is támogatta, szem előtt tartva az első világháborút követő békerendszer kudarcait. Az 1944. október 15-i nyilas hatalomvétel után Kertész személye is veszélyessé vált az új hatalom számára és letartóztatták. Hamarosan azonban szabadon engedték és Magyarországon maradván frontot Budapesten vészelt át. 1945. március végén jelentkezett az ideiglenes nemzeti kormánynál, majd júniusban folytathatta újra munkáját a külügyminisztériumban. A Békeelőkészítő Osztály tagjaként továbbra is a konföderációs rendezés koncepcióját

¹ GYARMATI 1995, 509–510., BORBÁNDI 1997, 235–236., KERTÉSZ 1938.

képviselte, amely azonban az éleződő nagyhatalmi helyzetben egyre inkább háttérbe szorult Washingtonban és a szovjet követelések hatására hamarosan le is került a napirendről.²

Kertész István a Békeelőkészítő Osztály vezetőjeként a kilátástalannak tűnő helyzetben munkatársaival hatalmas munkát végzett a magyar érdekek védelmében kihasználva minden lehetőséget a nagyon szűkre szabott mozgástér ellenére. A béketárgyalásokra való felkészüléseket jelentősen megnehezítették a külügyi szolgálat hiányosságai, továbbá a folyamatos politikai nyomásgyakorlás és a politikai rendőrség állandó megfigyelő tevékenysége. Munkatársai közül többeket perbe is fogtak annak ellenére, hogy Kertész István felkészültségével és tárgyilagos, apolitikus magatartásával általános elismertséget szerzett a zűrzavaros belpolitikai csatározások közepette. 1946-ban a párizsi béketárgyalásokra kiutazó magyar béke delegáció főtitkári feladataival is őt bízták meg. A delegációt vezető Gyöngyösi János külügyminiszter és a delegáció tagjává Londonból Párizsba rendelt gróf Károlyi Mihály mellett a szellemi és adminisztratív vezető szerepet Kertész István vitte, aki Károlyi szűklátókörű helyzetértékelését és tájékozatlanságát megdöbbentően találta. Kertész a békeelőkészítés és a magyar béke delegáció tárgyalásainak történetét 1984-ben megjelent angol nyelvű visszaemlékezésében részletesen bemutatta, amely 1995-ben magyar nyelven is megjelenhetett.³

Kertész István gyakorló katolikusként jó kapcsolatokat ápolt a katolikus püspökökkel és számos kérdésben együttműködött a katolikus klerussal. A háború előtt tagja volt a Szent Imre Szenátusnak és Nyisztor Zoltán Szociális Frontjában is részt vett. Mindszenty József bíborost az 1920 évektől, plébánosi szolgálatának kezdetétől ismerte. 1946-ban rendszeresen tájékoztatta a hercegprímást a felvidéki magyarok üldöztetéséről, és az Egyesült Államok politikájáról. Visszaemlékezésében úgy ítélte meg, hogy Mindszenty bíboros túlbecsülte a magyarországi brit és amerikai befolyást, és emlékei szerint több alkalommal is felhívta figyelmét arra, hogy az angolszászok tartózkodó politikát folytatnak Magyarországon és nem akarnak beavatkozni a szovjet érdekszférába került országokban zajló antidemokratikus folyamatokba. 1946 novemberében Kertész segített Mindszenty bíborosnak annak a táviratnak a fordításában és továbbításában, amelyet Francis Spellman New York-i és Bernard Griffin londoni bíborosoknak írt a Szudétavidékre deportált magyarok érdekében.⁴ Az 1946. november 23-án feladott távirat szövegét a politikai rendőrség azonnal megszerezte, és Kertész bírálót is kapott közreműködéséért a Külügyminisztériumban. 1946 decemberében eredménytelenül próbálta rábeszélni a bíborost, hogy a cseh területre deportált magyarokhoz tervezett útjával kapcsolatban Puskin szovjet követ javaslatát fogadja el. A szovjet diplomata azt javasolta, hogy primási titkárával szemben egy képzett karrierdiplomatát válasszon maga mellé, aki jobban tudja segíteni a helyzetnek megfelelő nyilatkozatok fogalmazásában. A bíboros csehszlovákiai látogatása végül meghiúsult.⁵

A párizsi béketárgyalásokról hazatérve Kertész Istvánt Gyöngyösi János külügyminiszter a nemzetközi kapcsolatok osztálya élére nevezte ki. Emellett nekifogott, hogy öt kötetben,

² GYARMATI 1995, 512–519., BORBÁNDI 1997, 236.

³ KERTÉSZ 1984, 73–224., KERTÉSZ 1995, 135–370., 313., ROMSICS 2006, 105–107., 148–191., 226–243., IVÁNYI 2015, 55–80., IVÁNYI 2018, 271–293., GYARMATI 2018, 93–105., KÁROLYI 2003, 260–269., KÁROLYI 2008, 394–395.

⁴ KERTÉSZ 1995, 92–94.

⁵ ADRIÁNYI – CSÍKY 2005, 229., BALOGH 2015, 612–613., KERTÉSZ 1995, 92–93., 96–97.

többnyelvű formában publikálja a magyar béke delegáció munkáját. 1946 végén, amikor újabb lendületet vett a magyar követségek újjászervezésének ügye, elsőként hollandiai szolgálatot szeretett volna vállalni, de kinevezését a kommunisták megvétőzták. 1947. február 5-én végül római magyar követi megbízatását hagyta jóvá a minisztertanács. Küldetésének egyik fontos célja volt, hogy a Vatikánnal való diplomáciai kapcsolatok rendezését megpróbálja előmozdítani. Ezt elsősorban a magyar kormány szorgalmazta legitimációs célokból, azonban ezt sem Mindszenty bíboros, sem Puskin szovjet követ nem támogatta. Kertész külügyi szolgálatát már kezdetben beárnyékolta a magyar belpolitika aggasztó változásai. 1947 elején kezdettől fogva szovjet támogatással a kommunista párt támadást indított koalíciós partnere, a kisgazdapárt ellen és államellenes összeesküvés vádjával koncepciós perbe fogták a kisgazdapárti tagokkal is rendelkező Magyar Közösség nevű szervezet tagjait. Kovács Bélának, a Kisgazdapárt főtitkárának február 25-i letartóztatása és elhurcolása már veszélyesen vetítette előre a kommunista párt hamarosan várható erőszakos hatalomszerzési törekvését.⁶

Kertész követi kinevezését 1947. március 17-én írta alá Tildy Zoltán köztársasági elnök, megbízólevelét április 21-én adta át Rómában Enrico De Nicola ideiglenes olasz államfőnek. Rómában, a Via dei Villini 12. szám alatt működő magyar követségen nagy körültekintéssel kellett végezni a munkáját, mert első tanácsosa és irodavezetője is kommunista volt, akik jelenségeket küldtek róla Budapestre.⁷

Az első hivatalos látogatások között felkereste Francesco Borgongini-Duca római nunciust, aki az olasz kormányhoz volt akkreditálva és továbbította a magyar kormány kérését a Vatikánnal való diplomáciai kapcsolatok felvételére vonatkozóan. 1947. április végén Károlyi Mihályt látta vendégül lányával együtt a követségen, és szervezett neki találkozókat. Károlyi egy Kairóból Budapestre hazafelé tartó magyar parlamenti delegációt vezetett. 1947. május végén a kormány megbízottként Rómába érkező Tóth László szegedi egyetemi rektor fogadta, aki a vatikáni diplomáciai kapcsolatok felvételéről, a fakultatív hitoktatásról, a katolikus iskolákról és egy szentszéki különmegbízott magyarországi kinevezéséről szeretett volna tárgyalni a Vatikánnal. Közben azonban Mindszenty bíboros tájékoztatta XII. Piusz pápát a magyar belpolitika kedvezőtlen irányáról, aki ezért várakozó álláspontra helyezkedett a felmerülő problémák rendezésében, s így Tóth rektor küldetése eredménytelen maradt.⁸

Az aggasztó belpolitikai folyamatok hamarosan a külképviseleteket is elérték. Május végén az összes magyar követet hazarendelték Budapestre jelentéstételre. A rendelkezésnek azonban a legtöbben nem tettek eleget, mivel tartottak a politikai rendőrség zaklatásától és a letartóztatás lehetőségétől. 1947. június 1-jén a Svájcban tartózkodó Nagy Ferenc miniszterelnököt koholt vádakkal lemondásra kényszerítették és kizárták a Kisgazdapártból. A méltatlan és felháborító eljárás miatt a magyar követek egy része tiltakozásképp lemondott állásáról.⁹ Kertész István ekkor még nem követte követársait. Szeretette volna megvárni az események kibontakozását,

⁶ KERTÉSZ 1995, 371–380., ANDREIDES 2015, 145.

⁷ KERTÉSZ 1995, 381–382., GYARMATI 1995, 494., ANDREIDES 2015, 145–156., CSORBA 2010, 38., *Főkonzulok* 2015, 117, 200.

⁸ KERTÉSZ 1995, 380, 382–383., KÁROLYI 2003, 323., 766., BALOGH 2015. I. 650–651., CSORBA 2010, 53–59.

⁹ KERTÉSZ 1995, 383–386., ANDREIDES 2015, 151–154., A távozó diplomaták és hivatalnokok névsorát közli: SÁRINGER 2013, 272–277.

és a közlegő országgyűlési választások eredményét. A feszült helyzetben római hivatalát jó eszköznek találta arra, hogy nyomást gyakoroljon a kormányra, és hitelesen tájékoztassa a nyugati közvéleményt és diplomátákat a magyar helyzetről. Fontosnak tartotta továbbá azt is, hogy a magyar érdekek képviseletet kapjanak a Marshall-tervről folyó tárgyalások során is. 1947. június 5-én a minisztérium hazahívta Budapestre, a külügyminiszteri pozícióra Dinnyés Lajos új kormányában. Kinevezésének híre a sajtót is bejárta, de nem vállalta a feladatot. 1947. július 22-én ismét konzultációra hívták Budapestre, amelynek ekkor sem tett eleget és kérte leváltását. Hamarosan két kommunista megbízott is érkezett hozzá, akik megpróbálták rábeszélni a hazatérésre. Ellenállását segítette, hogy családja minden tagja, felesége Margit, Marianne és Ágnes lánya is ekkor már Rómában voltak, s így nem tudták hazatérésre kényszeríteni.¹⁰

Lemondásával végül nem várta meg az augusztus 31-i országgyűlési választásokat. 1947. augusztus 19-én levelet írt Bolgár Eleknek, Mihályfi Ernő külügyminiszter helyettesének, amelyben kifejezte szándékát lemondására és ismételten szót emelt a külügyi adminisztráció és a belpolitika antidemokratikus, erőszakos fejleményei ellen. Mielőtt azonban levele célba ért volna, 1947. augusztus 20-án az olasz sajtóból úgy értesült, hogy követi tisztségéből felmentették. A kérdést a minisztertanács augusztus 21-én tárgyalta és döntött az új követ, Velics László kinevezéséről. Kertész ekkor formálisan még a külügyi állomány munkatársa maradt, de a római magyar követség épületét el kellett hagynia, ahonnan szeptember 12-én költözött el családjával. Végül minisztériumi állásáról is lemondott 1947. szeptember 24-én, Molnár Erik külügyminiszteri kinevezésének napján. Az erről szóló iratot szeptember 26-án adta át a követsegen Velics László új római magyar követnek.¹¹

Kertész a követséget elhagyva Rómából az Egyesült Államokba szeretett volna áttelepülni családjával. A szükséges papírok beszerzésében a római amerikai követség munkatársai, a megfelelő állás megtalálásában pedig feltehetően jó barátja, Szegedy-Maszák Aladár, volt washingtoni magyar követ segítette neki. 1948 februárjában érkezett meg családjával az USA-ba, és 1948–1950 között a Yale Egyetem jogi karának vendégtanára volt. Közben South Bend mellett a Notre Dame Katolikus Egyetem politikatudományi tanszékén is tartott előadásokat a nyári szemeszterekben. 1950 szeptemberében a katolikus egyetem főállású docense lett, 1951-ben professzori kinevezést kapott. Tudományos munkássága meghatározóvá és iskolateremtővé vált a Notre Dame Egyetemen. 1953-ban a politikatudományi tanszéken a Szovjetunió és Kelet-Európa kutatására specializálódott oktatási és kutatási programot hozott létre, amelynek vezetője lett. 1967-ben kinevezeték az önálló Nemzetközi Tanulmányok Intézet igazgatójává, és 1975-ös nyugdíjba vonulásáig az egyetemen egész kutatási hálózatot szervezett. A nemzetközi politika elismert szakértőjévé vált, publikációiban a háborús magyar szerepvállalás, a magyarországi szovjet politika mellett elsősorban az amerikai-szovjet viszony elemzésével foglalkozott.¹² Külpolitikai tanácsadó testületek, tudományos társaságok tagja volt, számos

¹⁰ KERTÉSZ 1995, 390–405., ANDREIDES 2015, 154–155., CSORBA 2010, 62–64.

¹¹ MNL OL, XIX-J-26-a, 13. doboz, 79/biz-1947., 103/biz-1947., KERTÉSZ 1995, 405., ANDREIDES 2015, 155–156., CSORBA 2010, 64. Egy 1950-es összesítő jegyzékben 1947. július 10-ére teszik Kertész lemondásának és disszidálásának időpontját. SÁRINGER 2013, 273. FŐKONZULOK 2015, 117, 200.

¹² KERTÉSZ 1949, KERTÉSZ 1953a, KERTÉSZ 1953b, KERTÉSZ 1984., FŐKONZULOK 2015, 148–149.

kitüntetésben részesült és több egyetem is díszdoktorává avatta. A magyar emigrációs politikából kimaradt, de szakmai fórumokon képviselte a magyar ügyet, ismertette a magyar szerzők munkáit az aktuális helyzetről és a háborús magyar szerepvállalásról. 1986. január 26-án hunyt el, 133 doboznyi hagyatéka Stanfordban, a Hoover Institution archívumában található.¹³

FORRÁSKÖZLÉS

I. Kertész István római magyar követ levele Bolgár Eleknek¹⁴ Róma, 1947. augusztus 19. „[1] Bolgár Elek¹⁵ úrnak, r[end]k[ívüli] követ és meghat[almazott] miniszter, a külügyminiszter állandó helyettese, Budapest Szigorúan bizalmas Róma, 1947. augusztus 19.

Mélyen tisztelt Követ Uram,

Engedd meg, hogy az irántad érzett igaz tisztelem és nagybecsülesem folytán,¹⁶ előtted tárjam fel az utóbbi hónapokban kialakult helyzet folytán számomra támadt problémákat. Ezt annál inkább meg akarom tenni, mert személyemre és működésemre vonatkozólag a legkülönbözőbb feltételezések híre jutott el hozzám. Legutóbb Soltész¹⁷ útján Rákosi miniszterelnökhelyettes úr azt a szóbeli üzenetet küldte nekem, hogy csodálódott ítélőképességemben, mert emigrációnak csak háború előtt, nem pedig háború után van értelme. Háború pedig nem lesz, minthogy a nagyhatalmak előbb-utóbb meg fognak egyezni. Ezenkívül csodálkozásának adott kifejezést, amiért Szegedy-Maszák¹⁸ engem befolyása alatt tud tartani. Másvalaki előtt pedig még április havában úgy nyilatkozott rólam, hogy én Mindszenty-ember vagyok.

Szóbeszédre általában nem szeretek reflektálni, azt azonban valóban nem szeretném, ha éppen a kormány legkimagaslóbb egyénisége, Rákosi miniszterelnökhelyettes úr vonna le téves következtetéseket magatartásomból. Ezért mindenekelőtt az ő megállapításaira szeretnék kitérni.

[2] Ami Szegedy-Maszákot illeti, tőle május 31-én kaptam táviratot, amelyben arra kért, hogy azonnal hívjam fel őt telefonon. Aznap éjjel megtörtént a beszélgetés közöttünk, s akkor igyekeztem őt lebeszélni a disszidálásról. Ezt követően egy levelet írtam neki, amelyre választ nem kaptam. Egyszóval érintkezés hiányában módja sem volt arra, hogy engem bármiképpen befolyásolhasson.¹⁹

¹³ KÁROLYI 2003, 408–409., GYARMATI 1995, 520–528., PETŐ 1988, 142–143.

¹⁴ MNL OL KR, Róma XIX-J-26-a, 13. doboz, 79/biz-1947. Az elküldött levél szövegének stencilezett másolata, aláírás és pecsét nélkül. Az eredeti levél pontos helyének azonosítása további kutatást igényel.

¹⁵ Bolgár Elek (Kassa, 1883. – Budapest, 1955.) jogász, történész, egyetemi tanár, kommunista politikus. 1946–1947-ig külügyi államtitkár és a külügyminiszter állandó helyettese. SÁRINGER 2013, 257. FŐKONZULOK 2015, 148–149.

¹⁶ Bolgár Elekkel együtt adtak be tiltakozó indítványt Gyöngyösi János külügyminiszterhez a külügyi adminisztrációt ért politikai beavatkozások ellen. Lásd jelen dokumentum 3. oldalának 2. bekezdését. SÁRINGER 2013, 108–212.

¹⁷ Soltész Pál, kommunista politikus. 1947-ben a római követség külkereskedelmi kirendeltségének vezetője. CSORBA 2010, 65, 94.

¹⁸ Szegedy-Maszák Aladár (Budapest, 1903. – Washington D.C., 1988.) magyar diplomata. 1943–1944-ig a Külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, 1945–1947-ig washingtoni magyar követ.

¹⁹ Vö. KERTÉSZ 1995, 385.

A Mindszenty-ember voltomból annyi igaz, hogy mint katolikus ember egyházam főpapjaival többnyire igyekeztem jó viszonyt fenntartani, de mint külügyi tisztviselő, mindig a magyar nép egészének érdekeit tartottam szem előtt és állásfoglalásaimban soha semmiféle mellékszempont nem befolyásolt. E körülményt valamennyi ténykedésem bizonyítja. Őszintén fájlalom, hogy a jelenlegi kormányzat már nem is tudatosan, hanem szinte automatikusan pártok és frakciók szerint skatulyáz mindenkit és hogy egyre inkább „démodé”²⁰ lesz a pártkereteken kívül maradó és nem partikuláris érdekek szerint gondolkodó diplomata.

Az emigrációs-kérdést és a háborús lehetőségeket illetően, azt hiszem, teljesen téves a rólam alkotott vélemény. Minden józan ember tisztában van azzal, hogy mit jelentene egy újabb háború Magyarország szempontjából és hogy ezért elsősorban nekünk érdekünk annak elkerülése. Egyébként is valószínű, hogy a nagyhatalmak, még talán évekig tartó huza-vona után, megfognak egyezni. Az is tény, hogy Magyarország, mint Európa közepén lévő kis szárazföldi állam, világpolitikailag kis jelentőséggel bír és különösen az Egyesült Államok szempontjából csak hatod-hetedrangú fontosságú. Nem fér kétség ahhoz, hogy a tengeri nagyhatalmak a Földközi- és Atlanti tenger partjainál elterülő, valamint a közép- és távol-keleti államok mind fontosabbak nálunknál.

Az emigrálás tehát, *rebus sic stantibus*,²¹ egy magyar diplomata számára, világpolitikai és opportunisták szempontból, mindenképpen értelmetlennek tekinthető. Az én bizonyos fokú rezerváltságom, nem is azért keletkezett, mintha az emigrálást ambicionálnám, vagy arra készülnék. Külügyeink vitelében való részvételtől való [3] elkedvetlenedésem az adott viszonyok között egyáltalában nem utilitarista megfontolásból származik, hanem ennek sokkal mélyebb gyökerei vannak. Ez összefügg egész külügyi szolgálatunknak, megítélésem szerint, helytelen irányban való fejlődésével, továbbá az utóbbi hónapok belpolitikai és világpolitikai fejleményeivel. E vonatkozásban szeretném előttem feltárni felfogásomat.

Legyen szabad előljáróban megemlítenem, hogy külpolitikai vonatkozású kérdésekben és ezzel összefüggésben külügyi szolgálatunk megszervezésével kapcsolatban, a koalíciós pártok részéről kezdettől fogva rutin-hiány, és talán részben ebből folyólag olyan meg nem értés volt tapasztalható, amely már a béketárgyalásokra való felkészülésünket is csaknem lehetetlenné tette. E tárgyban részletes előterjesztést intéztem Tildy Zoltán miniszterelnök úrhoz, 1945. november 25-én, 151/res.Bé.-szám alatt, majd, amikor javaslataimból a kormányzat úgyszólván semmit sem valósított meg, 1946. április 5-én, 65/res.Bé.-szám alatt, levelet küldtem Nagy Ferenc miniszterelnök úrhoz, amelyben a béketárgyalások előkészítésére kapott megbízás alóli felmentésemet kértem és egyben jeleztem, hogy a külügyi szolgálatból szeretnék kiválni és egyetemi pályára lépni. Ezt követően a külügyi szervezetbe rendszeresen történő politikai beavatkozások ellen 1946. november hó 7-én, 439/elnöki res.-szám alatt, Veled, Követ Uram, és még másik három követtársammal együtt, tiltakozó beadványt intéztünk Gyöngyösi János külügyminiszter úrhoz és egyben kértük, hogy beadványunk másolatát a köztársasági Elnök úrral és a koalíciós pártok vezetőivel is közölje.

Sajnos, ezeknek a beadványoknak éppen úgy nem volt foganatjuk, mint egyéb vonatkozásban tett előterjesztéseinknek sem. Külszolgálatunk továbbra is szűklátókörű, pártpolitikai

²⁰ démodé: divatjamúlt.

²¹ *rebus sic stantibus*: a dolgok állása szerint.

alkudozások függvénye maradt, ami rövid időre elviselhető, de hosszabb időre nemzetközi tekintélyünket lejárató, tarthatatlan állapotokat eredményez. A pártok sajnálatosan nem tudják realizálni, hogy az állam külügyi apparátusának egészen más kívánalmi volnának, mint egy pártpolitikai szervezetnek, hogy a követi állás nem lehet pártpolitikai érdemek jutalma és hogy egy követ nem tekinthető a legkülönfélébb ellenőrzés alá helyezett párttitkárnak. Külkereskedelmünk [4] sem tud kiszabadulni a pártpolitikai érdekek által szilárdan védett és szinte leplezetlenül folytatott korrupciós posványból. Ilyen viszonyok között pártpolitikával nem foglalkozó diplomatának egyre nehezebb helyzete lesz. A külpolitikai irányításba és a külszolgálat megszervezésébe úgyszólván alig folyhat be, és a külföld felé viszont fedeznie kell erkölcsi felfogásával össze nem egyeztethető, visszas helyzeteket.

Ezekhez az áldatlan viszonyokhoz járultak még olyan események, amelyek kétségessé teszik, hogy Magyarországon, a jelenlegi kormányzati módszerek és a fegyverszüneti szerződés adta lehetőségek között, a gondolat- és szólásszabadságot s általában az emberi szabadságjogokat és a félelemtől mentes életet biztosító demokratikus fejlődés megvalósulhat-e. A kölcsönös gyanakvásnak és bizalmatlanságnak olyan beteges tünetei jelentkeznek a magyar politikában, amelyek mellett nyugodt kormányzás nehezen képzelhető el és amelyek folytán a politikai rendőrségnek egyre nagyobb szerepe lesz az ország életében. Az őszinte kritika mindjárt a gyanúsítások özönét vonja maga után. Egyik napról a másikra fasisztává minősülhetnek olyan férfiak, akik a múltban ellenkező meggyőződésűeknek igen nehéz körülmények között adtak kifejezést és meggyőződésükhöz számos esetben még életük kockáztatásával is hűek maradtak. Államkormányzat és az ahhoz szorososan tapadó külpolitika pedig nehezen képzelhető el szilárd elvi alapok nélkül. Így csak egy állandó cseppfolyós forradalmi állapot maradhat fenn, amelyben senki sem tudhatja, hogy az eldobott kő hol áll meg és kit hogyan talál meg. Az eddigi történésekből sokan azt a következtetést vonják le, hogy csak idő kérdése, hogy mire mikor kerül sor és hogy a jelenlegi rendszerben „épuration”²² fog követni. Feltételezem, hogy ezt a pártoknak politikai előrelátással rendelkező vezetői sem akarják, de a látszat mindenesetre sokban emellett szól.

[5] Engedd meg, hogy belpolitikai fejlődésünk külföldi megítélését illetően idézzem egyik Budapesten járt, és Magyarországgal különben igen rokonszenvező külföldi úr véleményét, aki szerint a kisgazdapárt, mint önálló politikai entitás megszűnt és teljesen kommunista ellenőrzés alá került s az ellenzéki pártok is inkább mondvacsináltak. Ezért, ha szociáldemokraták túlságosan erősek lesznek a választások után, akkor a választásokat nyilvánvalólag követő néhány napos *treuga Dei*²³ után, az új Kovács Bélák és Nagy Ferencek az ő soraikból fognak kikerülni. Mint a legtöbb szellemeskedés, ez is sántít, de diplomáciai körökben ez ma a rólunk vallott általános nézet.

Nagyon messze vezetne, hogyha részletesen kitérnék belpolitikai vonatkozásokra, és főleg a politikai módszerek kérdésére, de azért mégis szeretném felemlíteni a politikai rendőrség és ezzel összefüggésben az összeesküvés némely vonatkozásait.

²² *épuration*: jelentése itt politikai tisztogatás.

²³ *Treuga Dei*: Isten békéje. A középkorban a fegyvernugvás idejének elnevezése, az erőszak korlátozásának időszaka.

Nem kétséges, hogy a politikai rendőrség tagjai mind kommunisták és túlnyomólag zsidók. Ez utóbbi körülmény nálunk az antiszemitizmust eddig nem ismert mértékben népszerűsíti széles néprétegekben és nem hiszem, hogy végeredményben a kommunista pártnak is hasznára volna a politikai rendőrségnek kizárólag párttagokból való összeállítás. Az összeesküvésről kiadott „Fehér–Könyv”²⁴ egyik szépséghibája, hogy az abban levő összes vallomásokot kizárólag a kommunista párthoz tartozó politikai rendőrök, illetőleg orosz nyomozó hatóságok vették jegyzőkönyvbe. Mellesleg megemlítem, hogy a „Fehér–Könyv” érdemben éppen olyan szegénységi bizonyítvány a politikai rendőrség, mint az összeesküvők számára. Én nem foglalkoztam soha az abban szereplő belpolitikai ügyekkel és mégis csak futólagos átlapozáskor jó néhány ténybeli valótlanságot találtam a vallomásokban, amelyek nyilvánvalólag az események kikerekítését célzó túlbuzgóságból származnak. Ezzel kapcsolatban azt sem értem, hogy Kovács Béla halálhíre, amely az egész világsajtót bejárta, és pedig olyan formában, hogy ezt hivatalosan közölték volna a magyar kormánnyal, miért nem nyert cáfolatot. Az összeesküvés lényege az ő vallomására lévén felépítve, az ügy perspektívája így igen rossz színezetet kap.

[6] Az összeesküvéssel kapcsolatban megemlítem még azt, hogy két külügyi kollégánk / Kupa és Bokor²⁵/ állítólag jelentéktelen dologért van lefogva háromnegyed éve, és még vádiratot sem adtak ellenük. Szeretném ezenkívül közölni Veled azt az értesülésemet, hogy a májusban futárként itt járt Erdélyi Zsuzsát²⁶ otthon a politikai rendőrség állítólag levélcsempészés miatt több napon át kihallgatta és azóta igen súlyos állapotban, kórházban fekszik. Emberi és kollegiális kötelességemnek érzem ezekre az esetekre nagybecsű figyelmedet felhívni.

Belpolitikánkat illetően általában azt vallom, hogy Magyarországon csakis a produktív földművelő és munkásrétegekre támaszkodhat minden egészséges kormányzat és hogy tovább kell haladni a kor és földrajzi helyzetünk által megkívánt szociális reformok útján. A kormányzati módszereknek azonban a magyar nép természetével összeegyeztethetőknek és olyanoknak kell lenniök, hogy azok a múlthoz képest haladást és ne visszaesést jelentsenek.

Külpolitikai téren egészen magától értetődő követelmény, hogy Magyarországnak a szomszéd államokkal és mindenekelőtt Európa legerősebb hatalmával, a Szovjetunióval kell szoros baráti együttműködést létesítenie és fenntartania. Ez olyan reálpolitikai követelmény, amelyet minden józan embernek látnia kell. Bármely együttműködés azonban szabad elhatározásunkból, csakis a magyar nép alapvető létérdekeinek feláldozása nélkül történhetik. Gyáva és őszintétlen külpolitikával nemzetközi megbecsülést nem lehet szerezni és hosszabb távlatban ez sohasem fizeti ki magát.

²⁴ *Fehér könyv. A magyar köztársaság és demokrácia elleni összeesküvés okmányai.* Magyar Tájékoztatásügyi Minisztérium, Budapest, 1947.

²⁵ Bokor Béla, vö. SÁRINGER 2013, 258., Dr. Kupa László, a külügyminisztérium munkatársa, törvényszéki bíró.

²⁶ Erdélyi Zsuzsanna (Komárom, 1921. – Budapest, 2015.): néprajzkutató, magyar-olasz-filozófia szakos bölcsész, a népi vallásosság és az archaikus népi imádságok kutatója. 1945. december 29-től kisgazdapárti ajánlásra a külügyminisztérium sajtóosztályának munkatársa volt, ahonnan 1948-ban elbocsátották. Lajtha László kutatócsoportjában kezdett el néprajzi kutatásokkal foglalkozni az 1950-es években. SÁRINGER 2013, 261.

Ez alapvető premisszák mellett a magyar diplomáciának a nagyhatalmak közötti őszinte kibékülés előmozdítására is állandóan törekednie kell, mert világos, hogy egy új konfliktus esetén mi igen nagy rizikót viselnénk. A romboló eszközök mai fejlettsége és a szenvedélyek elfajulása folytán, az emberiség jobb jövőjének kialakítása valóban csakis a nemzetközi együttműködés organikus kifejllesztése útján remélhető. Sajnos a nagyhatalmak közötti ellentétek egyelőre úgy kiéleződtek, hogy a mi diplomáciánkban alig nyílhat lehetőség a nemzetközi együttműködés szolgálatára és előmozdítására.

[7] Ebben az általános kedvezőtlen világképben különösen lehangolóan hat a szovjet külpolitikának velünk szemben való teljes bizalmatlansága és gazdasági téren való könnyörtelensége. Főként akkor szembetűnő a különbség, ha összehasonlítjuk azzal az eljárással, amelyben Olaszország részesül az angolszász hatalmak részéről. Kétségtől nagy a különbség Olaszország és Magyarország múltbeli viselkedése és mai helyzete között, de azért az orosz *modus procedendi*²⁷ mégsem olyan, ami kedvezően hatna nálunk a rendszer stabilizálódására. Tisztában vagyok azzal, hogy Szovjetország bizalmatlanságára sokban rászolgáltunk, de azért egy nagyhatalomnak politikája megszabásánál mégis inkább a jövőbe kellene néznie, mint a múltba.

Nem kétséges, hogy a világpolitikai adottságokat és a nagyhatalmaknak velük szemben tanúsított magatartását mi nagyon kevésbé tudjuk befolyásolni, hiszen csak függvényei vagyunk a világhelyzetnek, de vannak olyan kérdések, melyekben a magyar kormánynak minden körülmény között gerincesen kellene eljárnia. Ilyen volna pl. a magyar-csehszlovák lakosságsere végrehajtása. Ennek során a kormány olyan gyengeséget, rövidlátást és magyar emberek sorsával való nem törődést tanúsít, ami megdöbbentő. Megengedni azt, hogy a kártérítés, beszámítási kvóta, és egyéb függő kérdések végleges rendezése előtt a csehszlovákok folytassák a magyar családok kiköltöztetését, nagy felelőtlenség a kormányzat részéről. Gazdasági viszonyaink rendeződése szempontjából sem kívánatos, hogy újabb ezer és ezer család nyomorba taszítva, elégedetlenségben éljen az országban.

Összefoglalásként tehát azt mondhatom, hogy bel- és külpolitikai viszonyaink alakulása, továbbá külügyi szervezetünkben mind kizárólagosabban pártszempontoknak érvényesülése folytán, egyre gyakrabban merül fel bennem a kérdés, hogy vajon tudok-e én még hasznos munkát végezni és hogy a kormánynak ma egyáltalában van-e még szüksége az én kategóriámba tartozó diplomatára, hiszen más helyzetek más típusú embereket igényelnek. Ezért foglalkoztam az utóbbi hónapokban újból azzal a gondolattal, hogy talán több szempontból helyesebb volna átmennem tudományos pályára. Ezt azonban természetesen feltűnés nélkül és mindenféle demonstráció nélkül szeretném tenni.

[8] Tudom, hogy ilyen pályaváltoztatás milyen nehézséget jelent, már csak megélhetés szempontjából is, de engem a diplomata élet magasabb életstandardja és külsőségei egyáltalában nem vonzanak, ha ezt belső tartalommal és hasznos munka végzésével kitölteni nem tudom az adott viszonyok között.

²⁷ *modus procedendi*: eljárás mód.

Nagyon kérem, hogy a levelemben foglaltak tekintetében velem nagybecsű véleményedet mielőbb légy szíves közölni.

Ezúttal is köszönve azt a baráti bizalmat, amelyet velem szemben hivatali együttműködésünk alatt mindig tanúsítottál,

maradtam mindenkor készséges híved

[aláírás, pecsét nélkül]

P. S. Fenti levelem a futárral való továbbítás céljából már le volt írva, amikor Budapesten a kormány közzétette követi megbízatásom alóli felmentésről szóló közleményt és amelyről én egy nappal később, augusztus 20-án kaptam hivatalos értesítést. Minthogy felmentésemet már július közepén kértem azt természetesen már régen vártam, de mindenesetre szokatlan eljárás, hogy ennek megtörténtéről az olasz sajtóból kellett értesülnöm.”

II. Kertész István levele Molnár Erik külügyminiszterhez²⁸ Róma, 1947. szeptember 24.

„ad 103/biz 1947 pro activ

Másolat

Róma, 1947. szeptember 24.

Külügyminiszter Úr,

Van szerencsém bejelenteni, hogy a magyar külügyminisztériumban viselt állásomról lemondok.

Bolgár Elek rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter úrhoz folyó évi augusztus 19-én 79/biz.-1947 szám alatt intézett levelemben - amelyre választ nem kaptam - kifejtett indokok alapján úgy érzem, hogy a jelenlegi viszonyok között a magyar külügyi szervezetben hasznos munkát nem tudnék végezni. Ezért a jövőben kizárólag tudományos és publicisztikai tevékenységet szándékozom kifejtetni.

Mint külügyminisztériumi tisztviselő és mint a magyar béke delegáció főtitkára, majd mint római magyar követ minden törekvéssel Magyarország érdekeit igyekeztem szolgálni. Jövő működéssel szintén a magyar népnek és Magyarország demokratikus fejlődésének kívánok hasznára lenni.

Kérem Miniszter urat, fogadja őszinte tiszteletem nyilvánítását

Kertész István s.k.

Dr. Molnár Erik²⁹ magyar külügyminiszter úrnak, Budapest”

²⁸ MNL OL KR XIX-J-26-a, 13. doboz, 103/biz-1947. Az elküldött levél szövegének stencilezett másolata, aláírás és pecsét nélkül.

²⁹ Molnár Erik (Újvidék, 1894. – Budapest, 1966.) történész, kommunista politikus. 1947. szeptember 24-től 1948. augusztus 5-ig magyar külügyminiszter.

BIBLIOGRÁFIA

- ADRIÁNYI-CsÍKY 2005 ♦ Adriányi Gábor-Csíky Balázs: *Nyisztor Zoltán*. Budapest, 2005.
- ANDREIDES 2015 ♦ Andreides Gábor: A külpolitikai szuverenitás elvesztése a magyar-olasz diplomáciai kapcsolatokban (1945–1949). In: *Súlypontátbelyezés a diplomáciában*. Szerk. Soós Viktor Attila. Budapest, 2015. 129–170. (A NEB külügyi munkacsoportjának tanulmányai 1.)
- BALOGH 2015 ♦ Balogh Margit: *Mindszenty József (1892–1975)* I–II. Budapest, 2015.
- BORBÁNDI 1997 ♦ Borbándi Gyula: *Magyar politikai pályaképek 1938–1948*. Budapest, 1997.
- CSORBA 2010 ♦ Csorba László: *A római magyar követ jelenti... A magyar-olasz kapcsolatok története 1945–1956*. Budapest, 2010.
- FŐKONZULOK 2015 ♦ *Főkonzulok, követek, nagykövetek 1945–1990*. Szerk. Baráth Magda, Gecsényi Lajos. Budapest, 2015. (Magyar Történelmi Emlékek, Adattárak)
- GYARMATI 1995 ♦ Gyarmati György: Kertész István pályafutása. In: Kertész István: *Magyar békeillúziók 1945–1947*. Oroszország és a Nyugat között. Budapest, 1995, 507–531.
- GYARMATI 2018 ♦ Gyarmati György: Kertész István és a Duna menti „különbéke” víziója. In: *Az elfelejtett béke. Tanulmánykötet a párizsi magyar békeszerződés életbelépésének 70. évfordulójára*. Szerk. Fülöp Mihály. Budapest, 2018, 93–105.
- IVÁNYI 2015 ♦ Iványi Miklós: Kertész István és a Békeelőkészítő Osztály. Adalékok a magyar béke-előkészítés historiográfiájához és külügyi szolgálatunk erőfeszítéseinek értékeléséhez. In: *Súlypontátbelyezés a diplomáciában*. Szerk. Soós Viktor Attila. Budapest, 2015, 55–80. (A NEB külügyi munkacsoportjának tanulmányai 1.)
- IVÁNYI 2018 ♦ Iványi Miklós: Tudományos kutatás, béke-előkészítés és diplomácia a hírszerzés és a hidegháború árnyékában. A Polányi-Machay-ügy olvasatai. In: *Diplomácia-hírszerzés-állambiztonság*. Szerk. Andreides Gábor, M. Madarász Anita, Soós Viktor Attila. Budapest, 2018. 271–293.
- KÁROLYI 2003 ♦ *Károlyi Mihály levelezése V. 1945–1949*. Szerk. Hajdu Tibor. Budapest, 2003.
- KÁROLYI 2008 ♦ *Károlyi Mihály levelezése VI. 1949–1955*. Szerk. Hajdu Tibor. Budapest, 2008.
- KERTÉSZ 1938 ♦ Kertész István: *Az állam nemzetközi felelőssége*. Budapest, 1938.
- KERTÉSZ 1949 ♦ Kertész, Stephen: Church and state in Hungary. The Background of the Cardinal Mindszenty Trial. *The Review of Politics* 11(1949), 2. sz., 208–219.
- KERTÉSZ 1953 ♦ Stephen Kertész: *Diplomacy in a Whirlpool. Hungary between Nazi Germany and Soviet Russia*. Notre Dame, 1953.
- KERTÉSZ 1953a ♦ Kertész István: *Die Vertreibung der Deutschen aus Ungarn. Eine Studie zur Nachkriegsdiplomatie*. Südost-Stimmen, 1953.
- KERTÉSZ 1984 ♦ Kertész, Stephen Denis: *Between Russia and the West, Hungary and the Illusions of Peacemaking 1945–1947*. Indiana, 1984.
- KERTÉSZ 1995 ♦ Kertész István: *Magyar békeillúziók 1945–1947. Oroszország és a Nyugat között*. Budapest, 1995.
- MNL OL KR ♦ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár, Külügyminisztérium iratai, Római magyar követség, XIX-J-26-a, 13. doboz, 103/biz-1947.
- MNL OL KR ♦ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár, Külügyminisztérium iratai, Római magyar követség, XIX-J-26-a, 13. doboz, 79/biz-1947.
- PETŐ 1988 ♦ Pető Iván: A Hoover Institution archívuma és magyar vonatkozású iratai. In: *Új Magyar Központi Levéltár Közleményei, III.*, Szerk. Dóka Klára. Budapest, 1988. 135–144.
- ROMSICS 2006 ♦ Romsics Ignác: *Az 1947-es párizsi békeszerződés*. Budapest, 2006.
- SÁRINGER 2013 ♦ Sáringer János: *Iratok a magyar Külügyminisztérium történetéhez 1945–1950*. Szeged, 2013.